

Vásárhelyi János

designer, bútortervező (Marosvásárhely – ma: Románia, 1945. augusztus 1.)

A 70 éves életúthoz kötődő megtisztelő és váratlan felkérésükön kissé meglepődtem, mivel a formatervezés nem filiszterség, grand art vagy egyéb verbális műfaj. A munka szaladgálós és néha el is aknásított mezejét elhagyva, most több idő juthat saját magam megkésett felfedezésére is. Sajnos mindezt már az „én ámulok, hogy elmúlok” hangulata lengi be az eddig megszokott életritmus helyett. Bár a visszatekintés inkább személyes élmény, de talán tanulságokkal is szolgálhat.

A Közüzemek lakótelepére, egy Kós Károly és tervezőtársa, Radó Sándor tervezte házba születtem. Jó idejében – még az elemi osztályaim éveit alatti is – gyerekekben bővelkedő lakótelepi kö-

zösség kínálta gazdag élményeit, közös disznóvágások és szilvaifőzés, a konyhakertek terményei, a buszgarázsok eldobott „alkatrész-kincsei” és esténként – a „baráti viszonynak” köszönhetően – a közeli vasút jelzőlámpáinak ápolása. A korai barátságok emlékei és színes, sokrétűen tápláló vizuális élményeim ezekből az évekből származnak. Az általam jól belakott telep épületeinek karakteres formavilága, arányai, anyagválasztéka és azok megkomponáltsága egy második – máig emlékezetes – vizuális emlékezőforrás maradt. Mindezt tovább gazdagította az akkoriban állandó városi útvonalamon – a még Jókainak nevezett utcában – látványával „megszólító”, Toroczka Wigand Ede tervezte, háromszintes Schmidt-ház, majd még később a város híres Kultúrpalotája és a Városháza. Később, általános iskolás koromban is sokat építettem: eleinte kockákból az asztalon, fészket fa hegyibe, föld alá barlangot, majd a föld fölé bebútorozott „faházakat”.

A gimnáziumot „bolyaisként”, a ma már 467 éves, magyar tannyelvű Bolyai Farkas Református Líceumban végeztem. Ott szóltak ránk először, hogy beszéljünk románul, majd beszuszakolták az első román tannyelvű osztályokat is. Végezetül – mondhatni intenzív kezelés módjára, „intravénásan” – nyomták belénk a román nyelv mellett a levegővel felfújtt, meghamisított román történelmet és szocialista irodalmat, természetesen ezeket is románul. Az alma materben jelentkező riasztó román nyomulásról apámat kérdeztem, aki naiv módon megnyugtatóan a „majd megoldják a román elvtársak” lözeggel. A korszak feszült légkörében sok megfélemlített magyar ember az internacionalizmusban remélte megtalálni a román sovinizmus ellenszerét, nem érzékelve, hogy valójában – és mindmáig – a civilizációk közötti összecsapás folyik.

Míg apám és anyám internacionalista elkötelezettségű munkásokként nyugtattak, addig nagybátyám – aki, reménykedve, még az ötvenes évek végére is megőrizte magyar állampolgárságát, tisztí uniformisát, sőt díszkardját is a Tolnai Képes Világlap évfolyamaival egyetemben – eldugva és csendben táplálta az én gyökereimet is.

Műépítésznek készültem, és szabadkézi rajzoktatásra jártam a város akkoriban talán egyetlen, teljesen „szabadúszó” grafikusának és bútortervezőjének műtermébe. Egy nyíltabban fogalmazó román, „egy igazi architect” baráti beszélgetéseink során elmagyarázta, hogy a bukaresti Ion Mincu műegyetem a román elitnek és pénzeseknek fenntartott intézet, és az én esetemben várhatóan majd a román numerus clausus érvényesül. Mindezek után a brassói Politechnikai Intézet késztermékek szakát végeztem el, azaz a bútortervezésre (az építészetre kis léptékben) koncentráltam.

A magyar nyelvű előtanulmányok után az első egyetemi években bizony sokszor éreztem úgy, hogy meg kellene abroncsolni a fejemet. Mindmáig biztos vagyok benne, hogy anyanyelvemen tanulva ma sokkal különb szakember lehetnék. Erre utal az a tény is, hogy a félidő után érdemjegyeim rohamosan javultak. A brassói kollégák között több erdélyi szász is akadt. Bár igen jól beszéltek románul, kedvesek, de igen zárkózottak voltak, tekintve hogy éppen akkor tájt „adták el” őket, azaz anyanemzetükhöz készültek Nyugat-Németországba.

Tisztelt román építész tanáromtól szívemnek kedves, de anakronisztikus diplomatémát kaptam, az erdélyi virágos reneszánszot: bútortörténeti tanulmány, a bútortervezés a stílus jegyeiben, a faszobrászati elemek gépi kivitelezése (forgácsolószerszám és másológép tervezésével). A vakációban, életemben először, kilátogattam Magyarországra a témához szakkönyveket vásárolni. Nagy élmény volt az otthoni könyvínség után az antikváriumokat bújni, vadászni a Múzeum körúton. A téma komplex látásmódra készített, ami máig megmaradt, de ennél sokkal fontosabb volt, hogy ráébredtettem a magyar tárgykultúra ízeire és gazdagságára. Ezek mindmáig szeretett témáim. Ma már vallom, hogy ha van nyelvünkől táplálkozó „magyar észjárás” (Karácsony Sándor), úgy ebből eredhet sajátos vizuális formanyelv is (Lükő Gábor: *A magyar lélek formái*), miként az más, polgárosultabb nemzeteknél is látható.

A magas államvizsga-érdemjegy nyomán, szerencsésen, szülővárosomba kerülhettem az egykori híres ún. Réti-féle, majd Simó Géza, az én időmben pedig már I. P. L. 23 August közel 3000 fős bútorgyártó vállalatához. Román kalap székely testen, remek székely-magyar asztalosok felett vigyázó román felső vezetés. Voltam helyettesítő műhelymester, diszpécserként beszerző és programozó, végül tervező (!) egy 14 fős rajzolóműhelyben. Kemény valutás „relációban” dolgoztunk magas fordulaton (hetente egy gyártási dokumentáció/fő), angol gótikus, reneszánsz, holland barokk, koloniál, ónémet, ritkán jelenkori stílusokban. Nem tudtam megszeretni ezt a babiloni állapotot, miként sovén főnökömet sem. Az ő „jóvoltából” másfél éven át az akkor épülő Nemzeti Színház csupa szöglet nézőtéri falainak és mennyezetének (amit a Kultúrpalota román pandanjának is szántak) belsőépítészeti burkolatterveit rajzolhattam, levezetve gyári kivitelezésüket és a helyszíni szerelést – természetesen „szoros megyei párt- és tanácsi instrukcióktól” kísérve.

Mondják: „ami nem öl meg, az megerősít”, és a végén valóban kineveztek helyettes műhelyvezetőnek. Ennyi „elégítél” után átkértem egy másik 3000 fős vállalathoz, ahol a még csak a csíra állapotában létező tervezőosztályt kellett megszerveznem, és betanítanom székely, első generációs, városi, mesteriskolát frissiben végzett asztalosokat. Ekkor terveztem első önálló belsőépítészeti munkám is, a színház mellé egy vendéglőt – az előbbi stílusában. Az „étlap” az

új vállalatnál is ónémet volt, némi belga rusztikus reneszánsz, retro-chippendale, nagy ritkán jelenkori „feltéttel”. Mindezt pártonkívüli vezetőként tehettem, ami akkori életem egyik „nagy rekordja” volt.

Ekkortájt, 1976 nyarán megismerkedtünk társammal, Katóval – anyaországi feleségemmel, az ún. „nomád nemzedék” tagjával. Jó két évre reá megszületett Anna lányunk, és elkezdődhetett a majd egy évig tartó családegyesítési tortúra. A szüléshez sem engedtek ki; ez az alja, kicsinyes tiltás amúgy értékemre ébresztett. 1979. december 13-án megérkezvén az anyaországba egy a hazaira emlékeztető tájat és valami fajsúlyosabb munkát kerestem. Így kerültem egy viszonylag jól felszerelt székgyárba és egy – mind a tervezés, mind a gyártás szempontjából – rangot jelentő bútorgyártó műfajba, a Balaton-felvidékre, Veszprémbe. Miután terveztem néhány „etetős”, magyarosan rusztikus és hollandosan barokk együttest az otthon már megszokott fordulatszámon, megbíztak a gyártmányfejlesztés vezetésével.

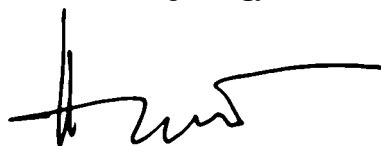
Elve az új lehetőséggel, és az érezhetően növekvő, immár „lassú, kádárossan magyaros műszaki közegellenállást” is leküzdvé, 1982-ben megterveztem a Rotonda bútorcsaládot, amely meghozta első formatervezési nivódíjamat és a még szokatlan európai piaci sikert (azóta is – immár 32 éve – változatlanul gyártják és exportálják). Ezt 2002-ig még további öt, a nyugat-európai, sőt amerikai piacokon is sikeresen eladható (!) formatervezési nivódíjas termékem követte. (Otthon a termék eladhatósága is tervezői feladat volt.) 1983-ban végre némi szerencsével saját lakáshoz jutottunk. A biztos fészekbe 1987-ben megszületett várt második gyermekünk, Ágnes. Belátván a kollegiális összefonódások hasznosságát kis országunkban, 1986–89 között elvégeztem a MIF iparművészeti szakmenedzser-képzőjét. Sajnos az én évjáratom inkább csak az öntudatra eszmélésemben segített, de jó időben. Azaz ráeszméltem egy némiképp elfeledett igazságra, hogy a bútorgyártás egy rétegzett piacú divatiparág, vagyis az aktuális divatos formához vásárolják a gépet és a szerszámot. Ez hozza az extraprofitot, tehát a tervező helye elől van a döntési láncban, de a fizetésben is.

Az 1989-es rendszerváltás elszabadította a privatizáció hiénáit, akik végeztek az amúgy már legyengült hamis szocialista „mi-tudattal” és tulajdonnal. Stróman kollégáink – reformszocialisták és hívók vegyesen – meglepetésszerűen és sunyin eladták a gyárat alólunk, majd tőkeemeléssel őket is kigolyózta a „globális tőke”. Ezek után „privatizáltam magam”, és 1993-ban, 48 évesen elmentem szabadúszóként a konkurenciához, hogy „édesebb” legyen a helyzet, ha már izgalmas. Az új anyagok: a hajlított fa és fém formai lehetőségei, a rendszeresen látogatott nemzetközi vásárok és kliensek, a jó kereskedő kollégák doppingszerként hatottak. Az anyagiakat az eladott termékek után járó jutalék biztosította. Be tudtam bizonyítani – elsősorban magamnak –, hogy szabadon is meg tudok élni a munkámból. A szakmai „étlapom” is bővült: a lazább időközökben belsőépítészeti munkákat vállaltam, és az új trendekkel, technológiákkal és kereskedelemmel foglalkozó információimat megosztandó – rendszeresen publikáltam. A felpörgő teljesítményt 1997-ben a rangos iparművészeti Ferenczy Noémi-díjjal ismerték el.

Minden jól ment 2008-ig: családi házat vettünk, sokat dolgoztunk, a lányok egyetemre jártak – aztán megjött a gazdasági válság. A bútor műfaja, mint

a lakmuspapír, már jóval előbb jelezte a kereslet csökkenését, ami ezután már az exportunkban is megjelent. A magyar bútóripar régi tempóhoz felszerelt gyárai fulladtak ki először, a kisebb egységek túlélőművészként mindent elvállalnak. Ilyenkor sok tervező (no nem volt olyan sok) pályát vált, én a felsőoktatásban, „decens docensként” dolgoztam hat évig. Megvallom, hogy az elvonásokkal kombinált fejkvótarendszer miatt már csak az otthon „jól nevelt” gyerekek nyújtottak pozitív élményeket.

Az egész néha egy mentőtutaj hangulatára emlékeztetett, de megmenekültem. Most örvendhetek növekvő és szaporodó unokáimnak, a még nagyjában kitartó egészségünknek, és igyekszem egy részét elolvasni mindannak, amit eddig még nem sikerült. No persze közben ámulok, mondjuk egy 50 éves érettségi találkozáson is.

Tóke Péter Miklós

író, festőművész (Győr, 1945. augusztus 3.)

Születésem után nem sokkal gyökeres változások kezdődtek el az országban: a polgári társadalmat fokozatosan felváltotta a „szocializmushoz vezető utat építő” társadalmi forma. Az új értékrend hatással volt a kultúrára is: előírta, milyen újságok és könyvek kerülhetnek az emberek kezébe, milyen filmeket vetíthetnek a mozikban.

A közkönyvtáraknak ki kellett selejtezni a nemkívánatos, régi könyveket, sajtótermékeket.

Szerencsére a családi könyvtárakat nem fenyegette a kiselejtezés veszélye – és még nagyobb szerencse, hogy azok a könyvek és újságok, amelyekben a szüleim gyermekként gyönyörködtek, nem pusztultak el a háborúban.

A háború előtti időkből fennmaradt Áller Képes Családi Lapja, a Zász-

lónk, az Én Ujságom és a győri kiadású Órangyal hetilap meséi, rajzai, a Magyar Uriaszonyok Lapja vidám állatképei, Benedek Elek Öcsike „nadselű” gondolatai c. meséskönyve már egész korán cselekvésre ösztönöztek: ceruzát véve a kezembe megpróbáltam lemásolni a rajzokat vagy újjáformálni

a látványt. Szüleimnek tetszettek a próbálkozásaim, és tehetséggel megáldott gyermeknek tartottak, „akiből talán festőművész lesz egykoron”. Így aztán nem lehet csodálni, hogy én is festőművész akartam lenni, ha nagy leszek.

Amikor megtanultam olvasni, fanni kezdtem a meséket és a kalandos történeteket; utóbbiak közül elsőként *Robinson-t*. A családi könyvtárunk számomra érdekes köteteit elolvasva, újabban után néztem, ám az ötvenes

évek elején csak nehezen sikerült egy-egy nekem tetsző műre rábukkanom. A régi gyermekirodalom eltűnt a polcokról, az új gyermekirodalom pedig még csak most volt kialakulóban. Ismerőseinknél akadtam régi gyermekkönyvekre, ponyvaregény-füzetekre.

Az utóbbiakat azért is kedveltem, mert kevés idő kellett az elolvasáshoz, és szerepeltek bennük indiánok, cowboyok meg detektívek – csupa érdekes alak... A szerzőik többnyire jól hangzó, angol neveket viseltek – bár magyarok írták valamennyit.

Nem véletlen tehát, hogy első „regényem” – amelyet tizenegy évesen írtam – *A titokzatos banda* címet viselte, és benne cowboyok harcoltak a marhatolvaj banditákkal. Végül persze győztek a cowboyok, és a hősöm feleségül vette a *ranch* gazdájának lányát... Ez volt első aktív próbálkozásom az irodalommal, de – rajtam kívül – keveseknek tetszett.

Barátommal sorra jártuk a városban lévő könyvtárakat – hogy találjunk olyan izgalmas műveket, amelyek átvezették a háborút –, és nem egy régi „Verne Gyulát”, „May Károlyt”, „Coopert” sikerült fellelnünk ily módon.

Az '56-os esztendő számomra örvendetes változást hozott az illusztrált sajtóban.

Egy napon Laci bácsi, az újság-árusunk, azzal a hírrel fogadott, hogy megjelent a *Szivárvány Kiskönyvtár* első füzeté, amely önálló képregény volt – holott Magyarországon az új állam nem nézte jó szemmel a képtörténeteket, és csak elvétve lehetett látni egyet-egyét.

Október 21-én pedig – két nappal a forradalom kitörésének történelmi dátuma előtt – Laci bá' előhúzott egy jókora, színes lapot a bódéja aljából: a *Vaillant* francia képregényújságot!

Nem volt olcsó, két forintba került, de sikerült rávenni anyámat, hogy megvásárolja.

Franciául ugyan egy kukkot sem tudtam, ám ez csöppet sem zavart. A rajzok alapján kikövetkeztettem az eseményt, és ámuló osztálytársaimnak elmeséltem a történeteket...

A rajzórát szerettem legjobban a Liszt Ferenc Utcai Általános Fiúiskolában, és ma is szívesen emlékszem vissza Krausz Imre rajztanárra. Amikor a révfalui „tulipános” iskolába helyezték át, én egyszer beültem hozzá egy rajzóra – a barátom mellé! –, mert a mi sulinkban igazgatói szünet volt. A tanár bácsi azt mondta akkor: példátlan az eset, hogy egy diák iskolai szünetben másik iskolába menjen...

Ekkoriban történt a második írói megméréseim. Házi feladatul fogalmazványt kellett írunk, szabadon választott témáról. Én a naplementéről írtam egy oldalt, amit a tanárnő megdicsért és felolvasott. Már kezdtem a fellegekben érezni magamat, amikor váratlanul rám parancsolt, hogy áruljam el, honnan másoltam ezt a szép leírást... A dolog vége az lett, hogy kaptam egy nagy egyest, és jó időre elment a kedvem az írástól.

A gimnáziumban nem volt rajzóránk, ezért – hogy mégis tanulhassak rajzot – beiratkoztam a Győri Képzőművészeti Körbe. Érettségi után ugyanis szerettem volna bejutni a Képzőművészeti Főiskolára – bár többen is mondták, hogy semmi esélyem sincs erre, mert nem vagyok munkásszármazású. Felvételi esélyemet tovább csökkentette, hogy apámat az '56-os eseményekben való részvétele miatt négy hónap börtönre ítélték, és eltiltották az ügyvédi pályától is. Valaki azt mondta akkor, hogy ha az ember három év fizikai munka után jelentkezik továbbtanulásra, akkor már mun-

kásnak számít, vagyis nem lényeges a származása. Jelentkeztem hát a Wilhelm Pieck Vagon- és Gépgyár fagéműhelyébe gépi segítőnek.

Úgy terveztem, hogy a napi munka végeztével rajzolok, festek majd; kiderült azonban, hogy a nyolc, sőt gyakran tizenegy és fél órás kemény munka után – melynek során különböző méretű és súlyú deszkákat, bútorlapokat kellett mozgatni a faipari gépeken – nem akar menni a rajzolás... Akkoriban még nem volt „szabad szombat”, csak vasárnap lehetett pihenni; ám ha a „terv teljesítése” úgy kívánta, vasárnap is nyolcórás műszak volt.

A műhely levegőjében állandóan szállt a feldolgozott faanyagok finom pora, ellepett mindent. A munkaközi rövid szünetekben lendületes figurákat rajzoltam ujjammal a fényes, „formikás” bútorlapot, *funderplattot* borító, vékony porrétegbe – gyakorolva a rajzolást és mulattatva munkatársaimat... A dolog vége az lett, hogy a Vagongyár üzemi lapjában, a RÁBÁban, megjelentek a *Bubu* nevű munkás tetteit bemutató mókás képtörténeteim, tizenkilenc folytatásban.

Egy idő után átminősítettek, és munkaadagoló lettem a festő- és lángmentesítő műhelyben, ahol túlórázni csak ritkábban kellett. Én pedig elhatároztam, hogy amikor letelik az a bizonyos három év, nemcsak a Képzőművészeti Főiskolára felvételizek majd, hanem tanárképzőre is – mert ott legalább rajztanár lehetek.

1966 őszén a Pécsi Tanárképző Főiskolán kezdtem tanulni, matematika-rajz szakon. A második tanévben önálló kiállításon mutattam be festményeimet és grafikáimat – köztük fantasztikus „illusztrációkat”, melyek alá pár mondatot is írtam.

Az egyik képen egy robotember állt, kinyújtott karral, s egy madár

lebegett előtte. Többen is kérdezték, mi a mű címe, mert szeretnék elolvasni, s be kellett vallanom, hogy nincs ilyen mű, a szöveget magam találtam ki... És ekkor pontosan az történt, mint 6. osztályos koromban: nem hitték el, hogy tőlem származnak a sorok.

– Ha tényleg ilyen ügyes vagy, bizonyítsd be! – mondták. – Írd meg azt a mesét!

Bosszantott, hogy hazugnak tartanak, és nekiültem az írásnak. Egy hónap alatt készültem el a tízoldalas, tudományos-fantasztikus mesével, amelynek *A robot és a madár* címet adtam. Többen elolvasták, és mindenkinek tetszett, de én akkor még nem gondoltam, hogy valaha is író leszek.

A főiskola elvégzése után visszatértem Győrbe, és bekapcsolódtam a város kulturális életébe. Képeimmel szerepeltem különböző tárlatokon, és volt két önálló kiállításom is: 1971-ben a Győri Technika Házában, 1975-ben a Győri Múcsarnokban.

A robot és a madár 1971. február 14-én jelent meg megyei napilapunkban, a Kisalföldben, majd – a kedvező kritikákon felbuzdulva – elküldtem a Móra Kiadónak, és ott 1974-ben került kiadásra, a saját rajzaimmal. Az első könyvet aztán több követte, melyek közül a *Hany Istók, a lép fia* c. néprajzi ihletésű regényemet tartom a legértékesebbnek.

A rendszerváltozás – elsősorban a kiadói „beszűkülés” miatt – a szabadúszó író-festőművész életmódom feladására készítetett, és átváltottam a pedagóguspályára.

Most is vannak művészi terveim; remélem, sikerül néhányat megvalósítanom...

János János

Giczy Csaba

kajakozó, edző (Cham, Németország, 1945. augusztus 5.)

Amikor megkaptam a felkérést, hogy írjak néhány sort a pályámról, a megtiszteltetésen kívül az jutott eszembe, itt az alkalom, hogy megemlékezzem néhány olyan emberről, akik végigkísértek a pályámon, s akiknek nagyon sokat köszönhetek.

Szüleim minisztériumi dolgozók voltak, s mivel az egész minisztériumot kimenekítették, mentek ők is. A menekülttáborban, egy amerikai katonai kórházban születtem meg. De édes-

anyámnak olyan honvágya volt, hogy egy pillanatilag sem akart maradni, sem továbbmenni. Így, amint lehetőség volt rá, jöttek is haza, immár velem együtt. Ahogy édesanyám mesélte, gyalog is hazatolta volna a babakocsit. Lehet, hogy ez a momentum határozta meg az egész életemet? Hiszen soha, egyetlen pillanatra sem fordult meg a fejemben, hogy máshol éljek. Pedig rengeteget jártam külföldön, még dolgoztam is más országban, de ezek mind csak látogatások voltak. De idetartozik az is, hogy klubom is csak egy volt.

Amikor visszaérkeztek Magyarországra, szüleim egy budapesti cipőgyárban helyezkedtek el. Egyszerű munkásemberek voltak, a munka mellett csak én voltam fontos számukra. Egyetlen gyerek maradtam, s mint ilyen, szüleim szeme fénye. De ez egyáltalán nem a kiszolgálásban fejeződött ki, hanem az abszolút elfogadó szeretetben. Csodálatos emberek voltak. Tisztességre, becsületre neveltek, de emellett mindig támogattak a saját elképzeléseimben. Így az sem ütközött semmiféle ellenállásba, amikor kajakozni kezdtem. Ez 1959-ben volt, egyik osztálytársam hatására. Akkor fogalmam sem volt róla, hogy ez a lépés életem meghatározó döntése.

Sok mindent köszönhetek a kajakozásnak. Már az első edzés a klubban összehozott valakivel, akinek személyisége a mai napig nagy hatással van rám. Vásárhelyi György – Gyuri bácsi – volt a vezetőedző az akkori Vasas Izzó kajak szakosztályánál. Szakmailag és emberileg is kiváló személyiség volt. Hamar felfigyelt rám, talán azért, mert nagydarab gyerek voltam, és eléggé eltökéltnék is tűnhettem. Sokat foglalkozott velem, megengedte, hogy az akkori menők árnyékában járjak. Ettől kezdve hosszú éveken át nemcsak az edzőm volt, hanem szinte a pótpapám. Kaptam tőle dicséretet is, szidást is, de hihetetlen érzéke volt ahhoz, hogy mindegyiket a lehető legjobb pillanatban adja. Sajnos eltávozott már közülünk, pedig gyakran eszembe jut, hogy mit is mondana, tenne Gyuri bácsi egy-egy helyzetben.

Az Izzó más okból is jó iskolának bizonyult. Tele volt kiváló kajakosokkal, köztük egészen kiváló egyéniségekkel. Bőven volt mit tanulni tőlük, s azt hiszem, én ki is használtam minden alkalmat erre. A legjobb alkalmak erre a hosszú evezések, egy-két napos túrák voltak. Egyik-másik 'öreg' szájából egy megjegyzés („Mi

van öcsi, már ezt sem bírod?") arra ösztönzött, hogy még keményebben próbáljak a nyomukban maradni. De nem lehetett nem odafigyelni a technikai tanácsokra vagy az egymást piszkáló szavakra sem. Olyan műhely volt ez, ahol a legjobb szakemberektől első kézből lehetett ellesni a szakmai fogásokat. Valószínűleg egyikük sem emlékszik már arra, milyen mély nyomot hagytak bennem a szavaik.

Viszonylag hamar bekerültem először az ifjúsági, majd a felnőttválogatottba. Új embereket, új helyzeteket ismertem meg. Ekkorra az Izzóban kevés ellenfelem akadt, hozzá kellett szoknom a rendszeres, mindennapos bizonyításhoz. Szerencsére soha nem tartoztam a nagyhangú versenyzők közé, így ezek a bizonyítások rendre az edzőpályán történtek. Itt tanultam meg igazán acsarkodni, küzdeni, hisz nem hagyhattam, hogy akiket megverek a versenyen, legyőzzenek az edzésen. De itt találkoztam újabb nagy egyéniségekkel is, akik szellemiségükkel végigkísértek egész pályafutásomon. Hesz Mihály, Kemecsey Imre, Tímár István, Mészáros György csak néhány azok közül, akik segítettek azzá válnom, aki ma vagyok.

Szintén a válogatottban találkoztam egyik legnagyobb példaképemmel, mesteremmel, Granek Istvánnal. Hosszú éveken állt a kajak-kenu válogatott szövetségi kapitányi posztján. Nemcsak edző volt, hanem csodálatos pedagógusszemélyiség. Tekintélyét nem utasításokkal, parancsszavakkal vívta ki, hanem mindennapos viselkedésével, példamutatással, apró megjegyzésekkel. Sajnos, ő is korán elment, de még akkor is, amikor küzdött a halállal, a kórházból figyelte, irányította sorsunkat.

A középiskola elvégzése után eltelt néhány év, mire eszembe jutott, hogy tovább kéne tanulni. Mindig is érdekelt az elektronika, így jelentkeztem a Kandó Kálmán Műszaki Főiskolára. De a kajakozástól sem tudtam elszakadni, ezért majdnem párhuzamosan végeztem a Testnevelési Főiskola szakedzői szakán is. S hiába a műszaki érdeklődés, a kajak olyan szerelem volt, ami végleg megfogott. Mondanom sem kell, hogy ugyanott lettem edző, ahol az előző 20 év alatt eredményeimet elértem (olimpiai ezüst- és bronzérem – 1968, Mexikó; 3 világbajnoki aranyérem – 1971, Belgrád, 1973, Tampere 2x; további érmeik és helyezések Európa- és világbajnokságokon). Más néven ugyan – Egyesült Izzó, Tungsram, Újpesti Sport- és Természetjáró Egyesület –, de ugyanabban a klubban tevékenykedem a mai napig.

Feleséggel (nem túl meglepő) szinte a Duna-parton ismertük meg egymást. Marika (Zakariás Mária) azokban az időkben kiváló kajakozó, sokszoros válogatott, világ- és olimpiai dobogós versenyző volt. Ketten együtt négy „M” betűs olimpián vettünk részt, a sors furcsa játékeként soha nem együtt (talán ez is lehetne az energiamegmaradás egyfajta metafizikai magyarázata). Ő az, aki megismerkedésünk óta meghatározó személyisége életemnek, igazi „respektábilis személy” számomra, véleménye, megjegyzései, csendes jelzései sok kritikus helyzetet segítettek megoldani. Igazi társam ő. Mindhárom gyermekünk egyben büszkeségeink is: fiam, Gergő, ő a legidősebb a gyerme-

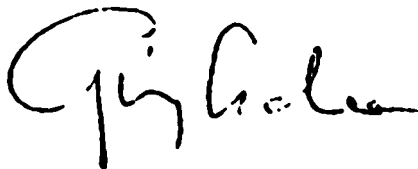

Giczy Csaba és Tímár István

keim közül, számítógép-specialista (szerintem és mások szerint is egy „komputerzseni”). Maradék energiájából edzősködik a klubunkban, és mellékesen a közeli jövőben remélhetően sikeres vizsgát téve nemzetközi minősítésű versenybírája lesz sportágunknak.

Idősebb kislányom, Zsuzska kertészmérnökként kápráztatja el megrendelőit eredeti ötleteivel. Ő annak idején a maratonkajakozást választotta, és maradandót alkotott, Európa- és világbajnoki érmekeket szerzett.

Legkisebbik kislányom, Zsófi vegyész mérnöknek készül, és gigászi küzdelmet vív az egyetemi elfoglaltságai és az edzések összeegyeztetésének terén. És végül négy unokám (az ötödik nemsokára) teszi teljessé életemet. Ki tudja, melyik „alma” hová esik!

Issekutz Sarolta

ügyvéd, etnológus (Nova, 1945. augusztus 5.)

Ma az a megtiszteltetés ért, hogy a metróban a jegyemet kérte tőlem a jegyellenőr. Amikor a koromat elárultam, nem hitte el. Én pedig jót nevettem, és hirtelen elmúlt a fáradságom. Úgy látszik, hogy az elmúlt 20 évben, amely alatt többet éltem meg, mint szokásos, egy kicsit konzerválódtam.

Erdélyből a második világháború alatt elmenekült magyar-örmény-székely családból származom, amely konzervatív, keresztény, polgári értékrend mentén élte életét és nevelte két gyermekét. Már a világrajövetelemmel hoztam magammal Erdély szeretetét, a magyar, örmény és székely sors és kultúra iránti fogékonyságomat, mély magyarságtudatomat. Édesapám kolozsvári bírónaként Budapesten a Kúria, majd a Legfelsőbb Bíróság legfiatalabb bírója volt, igen nagy tudású, elismert ember, akít egyik napról a

másikra B-listáztak, majd klerikális beállítottsága miatt kitétek állásából. Évek múlva sikerült csak ügyvédként folytatnia tevékenységét az emberek szolgálatára, mindenki által megbecsülten. Mellette már középiskolás koromban megismerkedtem az

ügyvédi hivatás alapjaival. A Táncsics Mihály Gimnáziumban nagyszerű erdélyi tanárok készítettek fel az életre, amelyhez az állékonyságot a sokéves úszósport-gyakorlással biztosítottam magamnak. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán végeztem 1968-ban, majd az abszolutórium után rögtön a mély vízbe dobtak, gyakornokként, majd jelöltként – helyettesítve beteg édesapámat – a román-magyar jogsegélyegyezmény alapján képviseltem a romániai magyarokat a magyarországi vagyoni ügyekben, amit teljes

jogú képviselőként 1974-ben vettem át, egyedülként az országban.

41 évig munkaközösségi, majd magánügyvédként tevékenykedtem, igen nagy odaadással. Soha nem adtam fel az igazságba vetett hitemet, és a végsőkiig kiálltam érte. Az ügyvédi hivatásomat csak egy még nagyobb kihívás, a hazai örmény nemzetiség képviselője, a több ezer éves örmény kultúra gazdagsága tudta elhalványítani, amikor 1994-ben megszerveztem a hazai örmény nemzetiség önkormányzatait helyi, országos és fővárosi szinten. Azóta 5 ciklus telt el, húsz éve elnökként vezetem a Bp. Főv. II. kerületi Örmény Önkormányzatot és a Fővárosi Örmény Önkormányzatot, voltam az országos testület elnökhelyettese is. Gyerekkorom óta tudatosult örmény származásom, amely után fiatalként még Örményországban is kutattam magánturistaként (!), és a több ezer éves örmény – erdélyi örmény – kultúra nem hagyott nyugodni. 1997-ben megalapítottam az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületet, a Fővárosi Örmény Klubot, elindítottam az Erdélyi Örmény Múzeum könyvsorozatot, az örmény gyökerű közösség felélesztése és összefogása, a magyar–örmény, az örmény kultúra felkutatása, megmentése, bemutatása céljából. XVIII. évfolyamát fejezi be az Erdélyi Örmény Gyökerek kulturális és információs havilapunk, amelynek eleinte írója, szerkesztője és nyomtatója is voltam, nemcsak kiadója, s amely ingyenesen jut el a közösség tagjaihoz itthon és otthon, Erdélyben, valamint a közgyűjteményekhez 1250 példányban. Lapunk sok más örmény kulturális információval együtt olvasható a www.magyarormeny.hu honlapunkon is. 28 kiállítást rendeztem és 21 könyvet adtam ki az örmény kultúra egy-egy

szeletét bemutatva. Legfontosabbnak tartottam, hogy a Trianon és a második világháború, majd az ötvenes évek közösségellenes politikája miatt szétszakított erdélyi örmény közösségek, családok Magyarországon megtelepedett tagjainak közösséget, klubot hoztak létre az elvesztett szülőföld és az erdélyi örmény közösségek pótlására. Az 1996 óta folyamatosan működő havi klubdelutánok és kulturális programjai népszerűsége bizonyítja a döntés helyességét. Ugyanígy a 17 éve szervezett *Barangolások őseink földjén* sikeres kirándulásai a szülőföldre, erdélyi örmény találkozókkal fűszerezve. Genealógiai kutatások, kulturális műsorok, az örmény kultúra hetei, nemzetközi konferenciák szervezése, filmek bemutatása, könyvek írása, szerkesztése, kiadása, könyvbemutatók szervezése, az örmény katolikus hitélet népszerűsítése és támogatása, Erdélyben további civil szervezetek létrehozása és összefogása, épített kulturális örökségünk megmentése (temető, templomok, emlékhelyek) sokirányú és sokrétű munkáját végzem a hazai magyar örmény közösség és a határon kívül élő közösségeink érdekében. Emellett természetesen a szervezetek vezetését is ellátom a magyar örmény közösség érdekképviselésével együtt.

Büszke vagyok arra, hogy bárhol hazánkban, vagy a határon túl, ha a magyar örmény kultúráról esik szó, megemlíti nevemet, számon tartanak. A már hamvadó magyar örmény identitást sikerült felszítanom a közösség tagjaiban.

Örömmel tölt el, hogy a *Családmese* sorozatban 2006-ban bemutatathattam az Issekutz családot, Kiss Ernő altábornagy aradi vértanú nagybátyámtól kezdve dr. Issekutz Béla akadémikuson keresztül

napjainkig. 2007-ben a Pro Cultura Minoritatum Hungariae (Magyar Művelődési Intézet) kisebbségi díját kapta meg az általam vezetett Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, majd 2011-ben a Kisebbségekért Díj Hazai Kisebbségekért Tagozata állami elismerésben részesítettek. 2013-ban felkértek egy portréfilm-ben való szereplésre is. A legnagyobb eredményemnek azt tartom, hogy 17 év küzdelmem után sikerült az új nemzetiségek jogairól szóló törvényben elismertetni a hazai örménység magyar anyanyelvűségét is, miután a 350 évvel ezelőtt a Kárpát-medencébe betelepült őseinknél a nyelvvesztés törvényszerű volt.

Mindezeket nem tudtam volna elérni, megvalósítani, ha nem állt volna mellettem 43 éve férjem, Balogh Jenő és gyermekeim, unokáim. A kitűzött célok csak stabil családi háttérrel vállalhatók és valósíthatók meg, különösen ha a házastárs mindenben segíti e különleges hivatás gyakorlását. Szerencsés voltam és vagyok, ráadásul az erdélyi örmény kulturális identitást is át tudtam örökíteni utódaimra, bemutatva értékeit. Büszke vagyok rá, hogy elértem a „hetvenes” kitüntetését hetvenes férjem oldalán.

Makoldi Sándor

festőművész, mennyező (Velden, Bajorország, 1945. augusztus 6.)

„...nem képrejtvényeket szerkeszt szórakoztatásunkra, vagy éppen okításunkra, hanem kenyérral és borral felérő lelki-szellemi táplálékot kínál fel nekünk minden munkájában, egész emberségünk gazdagítására...” (Pap Gábor, 1987)

„A budapesti Képzőművészeti Gimnázium befejezése után Egerben rajz, majd Debrecenben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen néprajz szakot

végzett. Debrecenben és Tokajban él. Több mint harminc évig a debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola művészeti tanszékén tanított, végül mint docens. 2007-től nyugdíjas.

1977-től tagja a MAOE, és 1991-től a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége szervezetének.

1971 óta állít ki önállóan, de a régió közös kiállításain is többnyire részt vesz. Az utóbbi időben önálló kiállításai mellett (mint pedagógus) a tanítványokkal közös szereplések és a családi tárlatok is gyakoriak. Művészeti írásai mellett néprajzzal és pedagógiaelmélettel is foglalkozik a szerves vizuális örökség szempontjából, könyvekben, folyóiratokban publikál. (Fontosabb könyvei: *Gondolatok a magyar ácsolt szekrényeken látható jelek értelmezéséről*, 1989;

A világ képe alföldi pásztorszarukon, 2001; Dunaisten keresztfia – Pap Gáborral, 2002; Éltetőnk, a Nap I–II., 2004–2006.)

Festészete tükrözi elméleti munkásságának eredményeit. A kezdetben akadémista, majd konstruktív és szürrealista táblaképek hamarosan a XX. századra jellemző dinamikus, expresszív-nonfiguratív alkotásokká váltak, és végül kialakult a magyarság hagyományába illeszkedő jelkép-festészete. A magyar nemzeti hagyományok továbbvitele erősen kolorista, szimbolikus képvilágban, mára anyanyelvi szintű képírásban teljesedett ki. A régi mesterek – mennyezők – filozófiáját vallja. Az immáron több évtizede felvállalt magyar hagyományok tudatos továbbvitele mellett a hasonló vizuális törekvések ösztönzését hivatásos néprajzkutatóként is ügyének tartja. Debrecenben kis csoport gyűlik e törekvések köré (MAG), amatőr és hivatásos alkotókból. Csoportos kiállításai gyermekeivel, tanítványaival, kollégáival, a magyar festészet új irányát jelölik, vidéken is elérhető egyetemességét bizonyítják. Tokajban valósult meg 2012-ben olyan idegenforgalmi kiállítása, ahol a képei mellett az inspiráló népművészeti tárgyak is helyet kaptak – bizonyítva ezzel (az idelátogató turistáknak is) kultúránk egylényegűségét.

Bartókkal és követőivel vallja, hogy a magyar vizuális népi kultúra beemelése a művészetek mai áramlásába éppoly létfontosságú mindnyájunknak, mint a zenében. Hiszen képeinek sugallata arról szól, hogy »...honnan, mi végre születünk e hazába, és hová tartunk? Mi adhat utunkban erőt, hitet, és eleink üzenetével hogyan gazdálkodunk? Tudunk-e ma, hazánkban nemcsak magyarországi, hanem magyar életet élni és világszínvonalon magyar alkotásokat létrehozni?«

2015-ben, pályájának kiteljesedésén, születése 70. évfordulóján – szimbolikusan a kultúra napján – Debrecenben nyílik majd kiállítása, és Eger (réggi iskolavárosa) is meghívta nyáron újra egy nagy bemutatkozásra – szakrális térben – a trinitárius templomban két hónapig tartandó tárlatra, s ez év őszén (augusztus utolsó napjaiban) avatják fel egy pásztoralátkozó keretében Vókonya-pusztán, a Hortobágyon azt a pásztor-szentélyt, amelyet tervei-álmai alapján emelt egy magángazda – s amelynek szobrászmunkáit fia: Makoldi Sándor Gyula, festését és freskóit pedig ő maga s lánya, Túrinné Makoldi Gizella készítette el a magyar népi (pásztor) hitvilág inspirációja alapján.

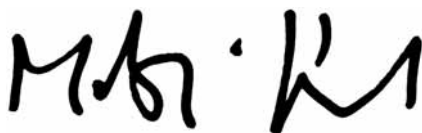
1945. augusztus 6-án, a mi Urunk színeváltozása napján – amikor ugyanis megszületett – az Egyesült Államok ledobta Japánra az első atombombát. Pap Gábor művészettörténész egy méltatásában fogalmazza meg azt, hogy a mi Urunk ekkor valószínűleg elhatározta, hogy kárpótolja a megszületettet mindazért a kínért, amit akkor át kellett élnie – a tőle független világ hibájából.

Egyéni szinten ideális családdal ajándékozta meg (mind néprajzos, festő felesége, mind pedig festő-restaurátor lánya, szobrász fia, régész kisebb fia révén, s mind a 9 unokájával).

A *nemzet* szintjén sikeres és hosszú *pedagógiai* pályát adott meg sok-sok értő tanítvánnyal. Az egeri tanári diploma mellé megszerezve még Debrecenben a KLTE néprajzi oklevelét is – így rajzot, néprajzot tanítva végezte gyűjtéseit, írta cikkeit és könyveit. Rajzpedagógiai tanulmányai, előadásai főként a gyermekrajzok világképéről szóltak, új megközelítésben. Tanítványaival kezdte el a magyar népmesék elemzését, tartalmaik kozmikus összefüggéseire össz-

pontosítva. Feleségével és tanítványai segítségével felgyűjtötte a környék, Kelet-Magyarország betlehemesek anyagát, összeállították a téli és a tavaszi ünnepkör szokásait ugyaninnen. Hiányt pótolva hívta fel a figyelmet az alföldi pásztorművészet szarutárgyainak jelképrendszerére, a felvidéki ácsolt ládák révén az egész országban még meglévő ácsolt bútorok jelentőségére, a debreceni cseréppipák, kerámiák, egyáltalán a népművészet képírásának megértésére. Festői példaképe, Csontváry Kosztká Tivadar méltatásában is részt vállalt írásaiban.

A világ számára is tanulságos módon mindezt hasznosította *festészetében* Pap Gábor véleménye szerint. Magyar festészetet kívánt létrehozni a XX–XXI. században – nemcsak magyarországit. Ennek egyik komplex, a közösség számára is maradandó megvalósulása a szülőföldjén emelt fénykápolna terve, amelynek minden elemét a magyar pásztorművészet és hitvilág ihlette. Ezzel megvalósulni látszik a még gimnazista korában látott álma: a fluoreszkáló fényekkel festett templom, szentély szakrális látomása.”

Blaskó János

szobrász- és éremművész (Budapest, 1945. augusztus 7.)

Blaskó János karpaszományos zászlós, egyébiránt kitűnő festő és tanár, hazatért a háborúból 1945 májusában, s a Bem téri laktanyából mundaárban, gyalog, Isten csodájára hazaért a VIII. kerületi Tavaszmező utcába; Gromon Mária fiatal gyógyszerészgyakornokot a gondviselés nem engedte felszállni arra a 6-os villamosra, mely

a Margit híddal egyetemben a Dunába robbant. Így azután megszülethettem a tudományos és technikai forradalom – a rettenetes születésének pillanatában, Hirosima és Nagaszaki között, 1945. augusztus 7-én. És megszülethettek testvéreim: Péter 1948-ban és

Balázs 1953-ban. Ma mindketten kiváló színészek, színházi szakemberek.

Mindhárman a Tavaszmező utcai lakás műteremként is üzemelő ebédlőjének olajfesték- és terpentinillatában tettük meg első lépéseinket.

Időközben a kitelepítések megpróbáltatásai közepette meghalt nagyapám nőtestvére egy mezőberényi istállóban. Édesanyám öccsét pedig – mert Ludovika-akadémista volt – kizárták az állatorvosi egyetemről; dédapámat kulákká nyilvánították és földjeit elkobozták, tanyáját Álmosdon lerombolták. Azok a földek ma is parlagon állnak, s csak egy rozzant

gémeskút jelzi, hol nőtt a lovast is elfedő kukorica, hol voltak a gabonablák, épületek.

Talán ekkor gyúrtam első plasztilinfiguráimat önfeledt örömmel, és néztem csodálattal a Harminckettesek emlékművét, a kolozsvári Mátyás-szobor képét, Somogyi Hunyadi János lovas szobrát, s gondoltam, én is ilyen szobrokat fogok csinálni.

Aztán kitört a forradalom. Viharát még a VIII. kerületben éltük át, klórmésszel leöntött, nemzetiszín zászlókkal letakart magyar fiatalok, orosz bakák, kiégett tankok, leszakadt épülethomlokzatok által láthatóvá lett szekrények, családi fotók látványának emlékeivel.

A „konszolidáció” – kivégzett és hátul összedrótózott kezű, arccal a földbe kapart munkások, parasztok, diákok, agyonrugdosottak és hazájukból elüldözöttek százai, ezrei – harmadik évében, 1959-ben voltam első éves a Török Pál utcai Képző és Iparművészeti Gimnáziumban, és ez év novemberében családunk átköltözött Angyalföldre. Édesapám valahogy kiharcolt a Máglya közben egy két-szobás, műtermes lakást többszörös áttételű cserebere eredményeként. Most már volt műterme, s nekem is jutott ott egy darabka hely, ahol dolgozhattam.

A gimnáziumban az érettségi éve, a '62–63-as év adta a legtöbbet. Somogyi József volt a mester, ma is úgy érzem, tőle kaptam, leshettem el a szobrászi hivatás szakmai alapjait. Az akkoriban még főiskolának titulált Magyar Képzőművészeti Egyetemen 1964 őszén, Mikus Sándor növendékékként kezdtem egyetemi tanulmányaimat. Évfolyamom '68-ban, tanári diplomával a kezében kiröpült az egyetemről, s csak néhányan maradhattunk, akiket a mesterek alkalmas-

nak ítélték a mesteriskola elvégzésére. Az egyetemet '71-ben fejeztem be, és tagja lettem az MNK művészeti alapjának, kiállíthattam, és amolyan erőpróbaként megdomboríthattam Endre Béla festő portréját Hódmezővásárhelyre.

A következő év nagy változást hozott, megkaptam a Derkovits-ösztöndíjat, majd rövid tanulmányutat tettem Olaszországba, s még ez év őszén Vácott találtam magam – a kor divatjának megfelelően Vác városa is művészeket telepített le, s így kaptam ott én is egy másfél szobás lakást és tantermet egy külvárosi iskolában, a Naszály-hegy alatt. Természetesen nem túl angolos komforttal. Nehéz idők voltak. Nem is tudom, hogyan készülhetett ott a „Vác 900 éves” emlékkő, a verőcemarosi *Táncolók*, a csepeli Petőfi-szobrom 240 cm-es figurája. De volt ennek az időszaknak sok-sok örömteli pillanata is, ekkoriban itt, Vácott találtam rá feleségemre, Majkó Katalinra – ma a Képzőművészeti Egyetem könyvtárának, levéltárának és művészeti gyűjteményének igazgatója, nagyrészt létrehozója –, és Vácott született meg János fiam 1975 karácsonyán – ma kitűnő tervezőgrafikus és tündérszép kis Hanga unokám édesapja. Most már volt családom, gyermekem és egy nevelt fiam is, Péter, feleségem első házasságából – ma geológus doktorandusz, és hat gyermek édesapja. Velük és értük minden könnyebb volt, még a gombási iskola áldatlan műhelyviszonyai is. Ám érthető okokból nem szándékoztam ott a feledés homályába veszni. Hittem magamban, szerettem a hazámat, és bíztam benne, hogy a jövőben munkáimmal hasznára lehetek még. Így, amikor a váci műtermes lakás szabaddá lett, megtettem a megfelelő lépéseket, és '78 tavaszán odaköltöztünk. Ott szü-

letett az *Ölelkezők*, mely a váci művelődési ház előtt áll, az erdőkertesi *Család*, a Juhász Gyula-szobor Vácra és az Erkel Ferenc-portré Gödöllőre, valamint számos kisplasztika, szobor-terv és érem. Édesanyám 1985 őszén elköltözött szülőfaluja, Dunabogdány református temetőjébe, s nemsokára az őt öt éven át ápoló édesapám is beteg lett.

Az időben voltunk tán második alkalommal a Vas megyei Zsennye művésztelepén, és vettünk ott a faluban egy öreg házat. Szerettem volna apámat kicsit visszavarázsolni gyermekkorába, az álmosdi tanyára, de már nem sikerült. Őt is édesanyám mellé szólította a teremő 1988 tavaszán. Kértem és megkaptam a váciért cserébe a pesti műtermes lakást, és újra ott élhettem, abban a műteremben dolgozhattam, mely csodálatos családi műhely volt apám életében. Mindenről eszmét tudtunk cserélni a festészettől a szobrokon át a színészet világáig. Úgy éreztem, mintha gondos kezek visszavarrták volna megszakadt gyökereimet, és a megkerülhetetlen nagyvárosból az egérút is megvolt Zsennyére, ha tiszta levegőre, emberre vágytam.

És egyszer csak megjött a mindig remélt, ám soha igazán nem hitt változás. Ez a birodalom – a szovjet – is összeomlott. Az oroszok kivonultak, „*Tavarisi konyec*”, és – mint megannyiszor ezer évünk alatt – mi, magyarok ezt is túléljük. Néhány euforikus év következett, s a falvak népe végre megemlékezhetett a korábban lefasisztázott hős katonáiról, a fiúkról, a férjokról, az apákról. Több épített, meszelt, bronzokkal kiegészített emlékművet készítettem, melyek – büsz-

kén mondhatom – úgy illeszkednek a falvak képébe, mintha mindig ott álltak volna. A millicentenárium előtt talán két évvel eljutottam végre Erdélybe, nagyanyám szülőföldjére, köszönhetően atyai jóbarátomnak, Fábián Gyula írónak, „s beleszerettem volt” a hegyekbe, a hegyek népébe. Azután jött a millicentenárium, és nyertes pályázat után megmintáztam Árpád-házi I. Géza királynak, Vác alapítójának 320 cm-es figuráját az ugyancsak Árpád-kori vár sarokpillérére. Avatóján ismerkedtem meg Székelyudvarhely polgármesterével, s a következő év nyarán már Udvarhelyt találkoztunk, beszélgettünk. E disputák eredményeképpen született meg 2004 májusára az *Emlékezés parkja*, mely életem legörömtelibb és egyben legmegpróbálóbb feladata volt. Ez a kis Hősök tere architekturális keretbe foglalt tizenhárom bronz mellszobrával, gondosan komponált belső arányaival felszabadító erejű volt. Azt üzenté, szabad és kell nyilvánosan megvallani a szülőföld szeretetét.

Azóta hazajárok a Székelyföldre, töltekezni és dolgozni egyaránt. Jól eső érzés, hogy hozzájárulhatok a nemzet határokön átívelő lelki és szellemi újraegyesítéséhez, mert tudom, az ország és a haza nem azonos fogalmak. Az én hazámat a Szent László-legendák középkori festett falképei rajzolják körül, és határai ott vannak, ahol még értik és érzik az édesanyám – édes hazám, szülőanyám-szülőházam gyönyörűséges nyelvi párhuzamainak értelmét.

Czoma László

újságíró, történész, múzeumigazgató (Zalaszentmihály, 1945. augusztus 8.)

A gyermekkor törött színes üvegcserepeit próbálom összerakni, a boldog-szomorú emlékeket. Az eszmélés éveit Nagykanizsáról, egy induló nagypolgári élet morzsáit, ahol apámért kiállt a hintó reggelente. Szolgabíró volt. Aztán ott kellett hagynunk álmaim városát, ahol egy elegáns utca első emeleti erkélyes lakását laktuk, alkalmazottal, mert édesanyám tanított.

1950 – Szinte menekültünk egy kis faluba, a zalai megyeszékhely árnyékába, Zalaszentivánra. Apám a szomszéd, vasútállomás nélküli faluban lett tanító. Úgy ment bemutatkozni Petőhenyére, hogy a megáradt Zala folyó árterén a gátör vitte át a hátán. Az iskolában laktunk. Otthon értelmiségi környezetben nőttünk fel bátyámmal: anyánk zongorázott esténként, apánk pedig könyveket adott olvasni a házi könyvtár-

ból. Nappal pedig éltem a parasztgyerekek mindennapjait. Annyi szomorú, keserű emberrel azóta sem találkoztam, pedig a bölcs paraszti humor mindig jelen volt. Egy alkalommal sírt a gazda felesége, pénz a földön a földes konyhában, odavágva. Most adtuk el az állatokat, és az értük kapott pár forintot be kell adni – mondta. Apám a két falu kérvényírója lett mint jogász és tanító. Ezek az emlékek képviselőkoromban jöttek elő: segíteni, támogatni a rászorulókat, az elesetteket, a bajban küszködőket. Minden napra jutott több panaszos, sőt szombat-vasárnapra is néhány.

Érettségi a megyeszékhelyen, majd bölcsészkar a fővárosban. Felvételi nélkül kerültem az egyetemre, mert díjat nyertem az országos történelmi tanulmányi versenyen. Szép évek: dolgoztam az Egyetemi Lapoknál, a rádióknak, a televízióknak, nyáron a Dunántúli Naplónál, a Vas Népénél. Gyakorló tanítás Veszprémben, ahol apám érettségizett. Délutánonként a Naplónál élesítettem karmaimat. Írók, költők, szerkesztők, kiváló tollfogatók fogadtak barátjukká, amely barátságok még ma is tartanak. A diploma megszerzése után szabadúszás, majd a Gödöllői Egyetem lapjánál újságírás, és szerkesztőként az MTV falurovatánál. Egyik eredményem: a miskolci tv-fesztivál riport kategóriájának első díja. A falujárás során megismertem az országot. Ez volt az én igazi iskolám: a Hortobágy, Bugac pásztoraitól, Nógrád földműveseitől, Zala, Vas szántóvetőitől legalább annyit tanultam, mint a nadrágos emberektől. Doktorálás agrártörténetből, tanulmányok írása, könyvek szerkesztése (Edelény múltjából, Rákospalota-Pestújhely története, *Budapest Lexikon*, Vác, Újpest, Fenékpuszta története).

1977 – Új szakasza életemnek. A KISZ KB sajtófőnöke lettem. Kiváló újságírók, lapszerkesztők, könyvkiadók és fizetett havidíjas forradalmárok társaságában teltek napjaim.

Néhányukkal ma is összefutok. Cenzúra nélküli évek. Nagyszerű ív a Dörögő Dömötörtől az Ifjúsági Magazinon át a Magyar Ifjúsáig. Felejthetetlen élmény Kuba, a VIT, utazás a Szovjetunióba, ahol kiderült: nemcsak emberek élnek a Kreml árnyékában.

1980 – Búcsúzkodás a munkahelytől, hogy indulok vissza a tv-hez szerkesztőnek. Aztán az MSZMP KB munkatársának találtam magam, az agitációs fronton. Politikai főiskola vörös diplomával, szociológia szakon. Közben pedig rá kellett jönnöm, hogy a legszebb életet kínáló szocializmust is emberek csinálják. 1983-ban felmentésemet kértem. 1984-ben sikerült elszabadulnom, a köteléket feloldani.

A keszthelyi Helikon Kastélymúzeum vezetői állását pályáztam meg. A két örkutyával együtt 38-an dolgoztunk ott. Amikor eljöttem, már több mint 180-an voltunk. A kastélynak negyedrésze, az egykor európai hírű 35 hektáros kastélyparknak csak töredéke, alig 7 hektár volt látogatható. Az istálló kocsiházában a Balaton Fűszért működött és a Nagykanizsai Sörgyár a Balatoni világost palackozta. A tetőtérben és az udvari szükséglakásokban 24 nyomortanya, amelyeket sikerült felszámolni. Az egykori főúri angolparkban magyar katonaság táborozott, a vadsparkban pedig rakétabázis volt. Fenékpusztá, a magyar lótenyésztés egykori fellegvára tsz-major lett, szükséglakásokkal. Az első katarzis: megérkezésem után közölték, hogy a kastélyparkon keresztül a város, a megye utat fog vezetni. Energiám és időm jelentős részét kötötte le az igazság keresése. Hatóságtól hatóságig jártam – a hatalommal szembe. Részeredmény született: a honvédség adott területet az útnak, de a rendbe tett kastélypark érintetlen maradt. Viszont vállára vett a nép: valaki nemet mert mondani a hatalomnak. Az 1985-ös országgyűlési képviselő-választáson független jelöltnek választott a lakosság, viharos városi és falusi jelölőgyűléseken. Háború kezdődött. Az első választáson 49,9%-ot értem el. A második forduló elmaradt, mert a két hivatalos jelöltet a hatalom visszaléptette. Az 1986-os pótválasztáson kaptam mandátumot. Erről szól Kovács András *Valahol Magyarországon* című filmje.

Izgalmas évek. Több törvényjavaslatot tettem: az állam és az egyház viszonyát szabályozza törvény, új alkotmány szorgalmazása. A lehallgatási botrány kipattanásakor kiderült, hogy engem is lehallgattak. Javaslat napirend előtti felszólalásomban: sürgősen alkossuk meg a belbiztonsági törvényt, hogy ne lehessen bárkit, bármikor lehallgatni. A műemlékvédelmet illetően pedig: készítsünk egy olyan listát, amely a mindig állami tulajdonban tartandó műemlékeket tartalmazza – a vadprivatizáció megakadályozásáért. A törvény-előkészítő bizottság tagjaként több törvény módosításával élhettem. Aztán az 1988-as év a legizgalmasabb... Egyik alkalommal kijelentettem: addig nem lesz parlamenti demokrácia, amíg hóhér és áldozata egy padsorban ül. Visszahívásomat kezdeményezte a hatalom. A választókerület, a megye, sőt az ország kiállt mellettem aláírás-gyűjtéssel, levelek írásával, a sajtó cikkekkel. Robbanásig feszült a helyzet. Ófelsége kormányának meghívására Londonba utaztunk. Az egyik államminiszter a brit külügyminisztériumban nekem és a feleségemnek menedéjogot ajánlott fel, úgy, hogy két lányunkat utánunk hozzák. Hazajöttünk. Úgy éreztük, nem hagyhatom cserben választóimat. Ekkor már tartott a háború a Hévízi-tóért, ugyanis hűlt a tó vize a bauxitbányászat miatt. A tüntetésen bejelentettem: ha nem állítják le a bányászatot, bizalmatlansági indítványt

nyújtok be az egész kormány ellen. A mozgalmat siker koronázta: beszüntették a bauxitkitermelést, a tó megmaradt. Máig vállalom: kijáró képviselő voltam. Rendszeresen jártam a választókerületemet, és szinte valamennyi település kapott valamit: vagy új bekötőutat, új iskolát, gázvezetéket, népszavazás elrendelését, melyiknek mire volt szüksége. Zalaszánton avattunk az országban elsőként második világháborús emlékművet.

Az 1990-es választáson 13-an indultunk. A második forduló hozta meg a mandátumot. Függetlenként nyertem. A függetlenség mint eszme diadalt aratott. Ugyanis egyetlen pártot sem tudtam választani. Nem azt néztem, hogy a javaslat jobbról vagy balról jön, hanem tartalma alapján döntöttem az elfogadás vagy az elutasítás mellett. Az alkotmányügyi bizottság, amelynek tagja voltam, folyton ülésezett. A ciklus végére már pártokra szakadt az ország. Érdekes volt ez az időszak: tudósokból lettek csapnivaló miniszterek, helyettes államtitkárok vizsgáztak elégtelenre közigazgatásból, emberségből, olyanok, akik valamihez értettek, nevük volt a szakmában. Nehéz évek voltak a rendszerváltás évei. Nehezen éltem meg, hogy addigi jó barátok, egy lövészárokban lévőek először ellenfelek, aztán ellenségek, sőt feljelentő ellenségek lettek. A mostani időszak mintha újra ezt rajzolná.

Nagyon sok társadalmi megbízatásnak igyekeztem megfelelni: a Zala Megyei Kulturális Kamara elnökeként, a Zala Megyei Tűzoltó Szövetség elnökeként, a Keszthelyi Városbaráti Kör elnökeként, a Goldmark Társaság és Alapítvány elnökeként (kezdeményezésünkre és támogatásunkkal kezdődött a keszthelyi zsinagóga rendbetétele), a Magyar Szent Korona Társaság alelnökeként. (Hívásunkra jött először Magyarországra Habsburg Ottó. Éveken át reggeliztem vele szálláshelyén. Számos kastélybeli látogatásának egyikén kiállítást nyitott meg, *A Habsburg-dinasztia rendjelei és kitüntetései* címűt.)

Nehéz volt egy nadrággal ennyi lovat megülni. De a családtól, barátoktól, szórakozástól, pihenéstől elvett idő meghozta az eredményét. Magyarország legépebb, legjobban rendbe tett kastélya lett a keszthelyi. Minden négyzetmétere hasznosított. Az ország második lelátogatottabb közgyűjteményévé vált. Fenékpusztát az 50 hektáros területtel sikerült megvásárolni a privatizáció elől a magyar államtól a magyar állam javára, a múzeum bevételeiből. A régészeti park és a lovasközpont tervei elkészültek. A kastély a diplomácia kedvelt bázisává vált. Ha megérkezett az amerikai, francia, angol, olasz, svéd, orosz, indiai, bolgár nagykövet, első útja a Festetics-kastélyba vezetett. Ugyanis nekem mint függetlennek egyik párt áztatásához sem fűződött érdekem. Ezt tudták, és így hiteles tájékoztatásra számíthattak. A nunciatúra pedig bázisként tekintett a kastélyra. Valamennyi köztársasági elnök több alkalommal hozta oda vendégeit. Hét közép-európai államelnöknek adtunk otthont, és a visegrádi négyeknek. A kínai, a portugál, a vietnami, a kirgiz elnök, a belga királyi pár elégedetten távozott. A könyvtárból az országukról kiadott könyvek bemutatásával leptem meg őket. Parlamenti delegációknak pedig se szeri, se száma nem volt. Időközben sikerült megnyitni Közép-Európa egyik legnagyobb hintómúzeumát a rendbe tett istálló-kocsiházban. A történelmi kastélyparkot egyesíteni tudtuk, a várossal való konfliktus árán: a lakótelepnek, az áruháznak, a bevásárlóközpontnak a gondolatát is számúztuk. A honvédség által emelt több mint 50 épületből kettő maradt meg. Az egyikben Európa egyik leggazdagabb

vadászati múzeuma nyílt meg, a tetőtérben pedig történeti modellvasút-kiállítás, ahol több ezer méter hosszú sínhálózaton szaladnak régi és új típusú szerelvények. A másik épületbe keleti művészeti múzeumot terveztünk. Az iszlám világ művészeti kincseiből páratlan anyagot sikerült összegyűjtenünk, amelyet visszaküldtek származási helyükre. Nagy bánatomra elmozdításom után ebből semmi sem valósult meg.

Az aktív, teremtő évek munkája 2011-ben megszakadt, annak ellenére, hogy még 2009-ben sikeresen pályáztam meg a 2015-ig tartó ciklust. A helyi kiskirályok pályázat nélkül toldozzák-foldozzák a kastély jövőjét. Azóta egy kapavágás nem történt. Ekkor értettem meg, mit jelent igazságtalanul elvenni valakitől valamit. Az ötvenes évek emléke lobbant fel bennem. Aminek örülök: egyetlen hatalomtól sem kaptam kitüntetést. Viszont szakmai kitüntetéseim szépen sorakoznak: Berzsényi-díj (a határon túli magyar irodalom bemutatásáért), Berzsényi Hűség-díj (a Berzsényi-Helikon ünnepségek és a magyar írók I. világtalálkozójának szervezéséért, házigazdai teendők ellátásáért), Henszmann Imre-díj, Forster Gyula-díj (a magyar műemlékek megmentéséért), az Év Zalai Embere 2004-ben (szülőmgyém lakosságának szavazatai alapján), a Belga Királyság Lovagkeresztje. 1986 óta oktattam agrártörténetet a Keszthelyi Egyetemen, ahol c. egyetemi docensi címmel jutalmaztak.

Aktív életet élek. Jelentős dologra készülök – de ez legyen meglepetés. Egyébként boldog családi légkör vesz körül. Két lányom és három unokám – Julián, Charlotte, Maximilián – mindenért kárpótol.

Aranykék

Jahoda Ernő István

formatervező (Budapest, 1945. augusztus 10.)

Amikor '56-ban, november 4-e után újraindult az iskola, elkéserevde kellett tudomásul vennünk, hogy osztályfőnökünket, egy előző héten elejtett

mondata miatt, eltávolították az iskolából. Így mi új osztályfőnököt kaptunk, ő pedig egy listát azok nevével, akik Materényi tanár úr (a kirúgott tanár) „rajongói” voltak, kiegészítve azokkal, akik 23-a után Kossuth-címert és nemzetiszínű karszalagot viseltek. A feleltetés erről a listáról kezdődött minden órán, és a kihívott tanuló az első nyelvbottlást követően („Fiam, az nem *higgany*, hanem *higany!*”) elégtelennel ülhetett a helyére. Talán a negyedik vagy ötödik egyes után a felszólításra közöltem: nem megyek, úgyis egyes. Hallatlan pimaszságomnak tanári részről ordítózás lett az eredménye, amit azzal zárt, hogy az ember nem azt

csinálhatja, amit akar, hanem azt, amit kell, ha egyáltalán élni akar. Válaszom akkori következményeit nem érdemes felidézni, a mondatot viszont sosem felejtettem el: „De én még élni sem akarok bármi áron!”

Nem hiszem, hogy az akkor kimondott mondat valamiféle megalapozott, stabil hitvallás eredménye lett volna, de a későbbiekben kiderült: talán genetikailag kódolt, alkati rögzület koravén megnyilvánulása lehetett. Persze idővel árnyaltabbá finomodott a megfogalmazás, hiszen idősödve valamelyest bölcsebb is lesz az ember, de a tartás, ami e tartalmat hordozza, alapvető maradt. A háttérben, alapként, mint akkor is, most is ott van „Kamarás úr”, Zakár András hatása, akinek áthelyezéséig ministránsa voltam, és aki az élet dolgaiban a tágra nyílt szemű és értelmű gyereket a tisztesség mezsgyéjére igyekezett terelni. No meg a kultúra, a művészet iránti érdeklődés és tisztelet felé. Talán ezért alakult ki mára az az öncélú, bár nem egészen indokolatlan kritikai érzet azzal a filozófiai tanulmányaim során belém sulykolni szándékolt nézettel szemben, hogy az *Ember* nem a munka, a gondolkodás, a társadalom vagy az eszközhasználat által különbözik a Teremtés más elemeitől, hiszen ezek, ha eltérően is, de megtalálhatók rajta kívül másoknál is (delfinek, hangyák, méhek, természetvédmajmok és sok más lény). Rögeszmeszerű nézetem szerint viszont csak az *Embernek* van erkölcs, és csak az *Embernek* van kultúrája.

Erkölc és kultúra. Az *Ember* léte az erkölccsel indul; azzal a kötelességgel, hogy keresse és megtalálja saját helyét a Teremtésben. Azt a célt, amiért létrejött, amelynek szolgálatával beletartozhat a nagy kísérletbe, és a kor és a jövő tökéletessé tételén fáradozzon,

akkor is, ha a tökéletesség elérhetetlen (tisztelet William Pfaffnak!). Ez a kereső törekvés a kultúra, így az emberi létnek erkölcsi alapon a kultúra közegében kellene zajlania. A folyamat azonban megtört az ipari forradalommal, és a törekvés, az erőfeszítés, a felelősség helyébe a kényelem, a komfort lépett ideálként. Mára pedig még ez is leszűkült a kizárólag pénzért vásárolható komfortra. Az *Ember* mint faj feladta a keresést, és ezzel mintha szembemenne a Teremtéssel.

Pedig volt bőven útmutatás. Itt mindjárt a zene jut eszembe, annak kapcsán pedig Bach és Mozart. Nem tudom már, ki mondta, de mintha helyettem fogalmazta volna meg: Bach hal Isten szól emberhez, Mozarttal az Ember szól Istenhez. Két csúcspont, melyekkel a Teremtéshez kötődünk. Mintha átnyúlnánk a léten a transzcendens világba, hogy megfogja kezünket és magához emeljen. És ezt teszik a versek is, Ovidiustól Shakespeare szonettjein át az *A vén cigány*, az *Emlék és varázslat* és *A Dunánál*, a *Gondolatok a könyvtárban* üzeneteivel. És ami aktuális ma is, százötven év után: a *Nemzeti dal*.

Euforikus öröm volt hát, amikor egy közös sétánk alkalmával Cserny József, szakmai „atyám” (Isten nyugosztalja!) és, remélem, mondhatom, barátom, ezt mondta: „a mi hivatásunk hatvan százalékból etikai”, hiszen ebben a mondatban összekapcsolódik a két attribútum. Mert akárhogyan is, a formatervezés a kultúra eleme, ha vannak is gazdasági összefüggései. Különösen az az ága, amelyet magam műveltem-művelek, az építészethez kapcsolódó iparművészeti tárgyak létrehozása: a tervezés és a terv kivitelezése együtt. Ma is jó visszagondolnom a Rákospalotai Leánynevelő kápolnájába készített tárgyegyüttesre:

a csillárt, fali- és mennyezeti lámpákat, kültéri világítást, zászlótartókat és ólmozott üveg szentélyt és karzati üveget egy egységként kezelő munkára. De a Pannonhalmi Apátság főapáti lakosztályának csillárjai, vagy akár a budapesti Mineralimpex-székház lépcsőházába készült ólmozott üvegek, együtt az irodák homokszórt mintázatú ajtóüvegeivel, vagy a Nagyházi Galéria üveg ajtóbetétjei, mind-mind jó emlékei szakmai létemnek, hiszen létrejöttüket a „használás” szándéka motiválta, és a fogadtatásuk ezt igazolta is. E munkákban – és sok más munkában is – különösen jó érzés, azt is mondhatnám, felemelő: nagy értékű műemlék épület számára oda megfelelő térelemet létrehozni. Ilyenkor végképp nélkülözhetetlen a minden valódi érték iránt érzett alázat, különösképp pedig az iránt a teljesség iránt, ami egy-egy ilyen munkával létrejöhet: az épület és a hozzá tartozó kiegészítők által.

Nos, leírtam két számomra megkerülhetetlen kulcsszót: teljesség és alázat. Meghatározó, alapfogalmi a művésznek, hiszen figyelme, érdeklődése és célja a teljesség, s ami által megfelelni igyekszik annak, az alázat. Alázat a teljes folyamat iránt, amely elindult a Teremtéssel a homogén – egynemű – tökéletességből a differenciált, hallatlanul sokszínű, végtelen tökéletesség felé. A magamfajta egyetlen lehetősége a megelégedettség közelébe kerülni, hogy ehhez a folyamathoz igyekszik illeszkedni minden mozdulatával, gondolatával és álmaival is. Ha pedig maga épp nem talál alkalmat saját aktivitásának, hát másokat próbál abban segíteni, hogy a magukét kiélhessék. Ha megkérdeznének, mire vagyok büszke, másodikként mindenképp az ilyen tartalmait említeném személyes történetemnek:

kollégáim szándéka szerint, választásuk alapján betöltött tisztségeim a Magyar Akotóművészek Országos Egyesületében mint a választmány és az iparművészeti tagozat vezetőségi tagja, korábban a Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége elnökségében, valamint az Ipari Formatervezők Társasága elnökeként töltött idő. A formatervezési tanács tagja is voltam régebben. Bizonyára kiemelném azt a több mint tizenöt évet, melyet a Moholy Nagy László Formatervezési Ösztöndíj kuratóriumában éltem át, s mely tizenöt évből az utolsó hármat az ösztöndíjbizottság elnökeként. De semmiképp sem felejténém el azt a tizenöt évet sem, amely alatt a Keve Galéria művészeti vezetője voltam, és amely idő alatt a galéria a művészet elismert, rangos kiállítóhelyévé nőtt, azáltal hogy programját kérelmelhetlenül a tartalmas, igaz értékek bemutatásában határozta meg. Így volt elérhető, hogy a kortárs professzionális művésztszadalom legkiválóbbjai is szívesen vállalták a megjelenést Ráckeve jó hírű kiállítótermében, a Keve Galériában. Mert, hogy jó a híre, bizonyítja Ráckeve Város Közművelődési Díja is, melyet távozásomkor kaptam. Egyéb dolgaimat pedig legalábbis legalizálja a Szent Eligius-díj és a formatervezői szakma Dózsa Farkas András-díja.

Harmadiknak sok kollégám megbecsülését, közülük többek barátságát mondhatom.

Hogy mit említenék elsődleges büszkén?

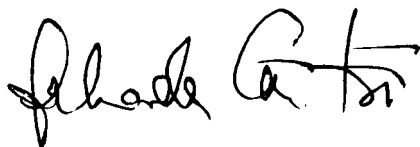
A családomat.

Felnőtt fiaimat: Márton, a sikeres, sokat foglalkoztatott belsőépítész, és Bencét, a kommunikátor autók szerelmest és leendő politikust, s akik által – egyelőre – öt unokával dicsekedhetek.

Feleségemet, Kérges Tündét, aki határtalan türelemmel visel el engem, miközben festőművész létére eredményesen tanítja is, amit maga oly felelősen művel, és csodálatra méltó anyja két kiskorú leányunknak: Annának és Lucának, akik nehéz helyzetük ellenére – sajnos gyengén látók – dicséretesen kezelik saját dolgaikat,

és derűvel, kitartással törekednek az anyai energiákat hasznosítani.

Saját munkáim közül a jobbakat csak ezek után említeném.

Kovács István

költő, történész, műfordító (Budapest, 1945. augusztus 19.)

Az, hogy augusztus 19-én születtem, önhitté tett. Olykor úgy érzem, máig hatón. Sokáig meg voltam győződve róla, hogy mindig és mindenütt én vagyok a legfiatalabb. Ritkábban, de időnként ma is bevon e villanásnyi tévhit cukormáza.

1951. szeptember 1-jén lettem első osztályos tanuló. Anyám nem azt sulykolta belém, hogy viselkedjek jól és tanuljak szorgalmasan, hanem, ha apámról kérdeznek, el ne szóljam magam. Az „elvittek az oroszok” helyett azt kell mondanom: „Eltűnt a második világháborúban...” „Miért nem az elsőben?” „Abban a nagyapád tűnt el...” – vette elejét a kérdezősködésnek anyám. Az „eltűnt” ettől kezdve visszatérő fogalomként kísértett.

Az első tanévnyitó ünnepség előtt tizenkét nappal töltöttem be hatodik életévemet. Én voltam a legfiatalabb az osztályban. A tanítónő tekintetét kerülve a második padból szemezhettem a falat díszítő Sztálinnal, Rákosival... És Leninnel, aki zászlók tűztengeréből emelkedett ki. Ha képéhez érek, ujjamat megsüthették volna a lángok. De ágaskodva se értem föl a berámázott vezérekig. Ötödik osztályos korom tavaszára eltűnt a falról Sztálin. Marx és Engels került a helyére. Két szakállas, szigorú tekintetű öreg. Pedig akkoriban nem volt szabad szakállt növeszteni.

A legfiatalabb az osztályban továbbra is én voltam, akárcsak a következő évben... Amikor az iskolakezdesre Rákosi is eltűnt a katedra fölötti látótérből... Azon az őszön Lenin, meg a fejüknél összenőtt ikerpár, Marx és Engels az iskola szemétdombján végezték – a búzakalászos címerekkel együtt. Az utóbbiak egyikén földgömb – Afrikára és Euráziára nehezedő sarlóval és kalapáccsal –, a másikon kalapács és búzakalász – a napsugárküllők fölött. A magyar címeren felülről, delelősen sütött le a nap, a szovjeten alulról föl, merthogy ott soha nincs naplemente... A „Lenin-sarok” képeit a „nagyok”, a nyolcadikosok dobálták ki – sorra járva az osztályokat. A szemétdomb úgy festett, mint egy színes, összerepedezett pánclázatú üvegteknőc. A koreai háború idején hallhattuk,

hogy Kim Ir Szen acélkatonái nemcsak az amerikaiakat győzték le, hanem a haditechnikában elmaradott japánokat is – korábban. A középkorban. Bepáncélozott teknőchajókkal... A csodacsatagálya tervét a japánok nem tudták ellopni.

A Rákosi-kép eltűnését szeptemberben még azzal magyarázták, hogy a magyar nép bölcs vezéré, Sztálin legjobb tanítványát még a nyáron kivitték a Szovjetunióba. De nem ám csak úgy! Erőnek erejével kellett bevonszolni a repülőgéphez Budaörsön. Visított, mint a kés alá rángatott hízó, míg egy nagydarab ávos be nem penderítette az orosz teherszállító gép belsejébe. A társadalmi rokonszenv fénycsóvája emiatt egy pillanatra az Államvédelmi Hatóságra esett. A jelenetet szívesen elképzeltem, és színezgettem, mint egy történelmi kifestőkönyvet. Talán azért, mert pár hónappal azelőtt a fővárosi május 1-jei felvonuláson nekem is visítanom kellett a dísztribün előtt, hogy „Éljen Rákosi!”, meg „Hurrá!”, „Hurrá!”, „Hurrá!”...

Igen, abban az évben is én voltam a legfiatalabb az osztályban. Immáron hatodszor – megszakítás nélkül. Életkorbajnok. 1956. augusztus 19-én töltöttem be a tizenegyedik életévemet. A kamaszkor startvonalán ácsorogtam. Alig jutott idő a pisztoly elsütésére. Világrekordot döntöttem meg: két és fél hónapon belül napok alatt felnőttem. Mint szinte mindnyájan az iskolában... Az országban...

1956 karácsonya előtt így, legfiatalabb felnőttként gyalogoltam át történelmünk legújabb fejezetén a neve-vedlett Moszkva térről a nevezetes Teleki térre. Láttam a szétlőtt várost s a közparkokban a hevenyészett sírokat. A Bethlen Gábor téren a fejfákra ragasztott, esőáztatta neveket is el tudtam olvasni, s alattuk, ki hány évet élt. Volt, aki alig múlt tizenegy. Mint én. Konok tekintetű, néma emberek járták a rövid időn belül felszámolásra ítélt, rögtönzött temetőt. Virágkoszorúk keretében láttam tiszta arcukat: a berendezkedő hatalom orvlövészeinek céltábláit. Szerettem őket: az elmúlt évekbe, évtizedekbe belefáradt, de a megalázottságuk ellen mégis föllázadt embereket. Egyek voltunk. Egyek – a tér halottaival is.

Akkoriban tartóztatták le a velem párhuzamos osztályba járó diáktársam apját. Már kezdetét vette a mind magabiztosabb megtorlás. A bosszú. Másfél év múlva kivégezték. A fiú apját. Mondvacsinált indokkal, példát statuálva. (Akkor örültem először igazán, hogy nincs apám.) Szabómesterként kereste a kenyerét. Vékony karéjka volt ez a folt hátán folt Rákosi-korban. Ismertem őt. A négy fiát is. Legjobban a velem egykorúakat... Álmomban olykor ma is keresem őket.

Egy idősebb iskolatársam, aki már katonakorú volt, amikor én hatodikos lettem, heteken keresztül átlótt gerinccel, tolókokszékben várta, hogy felakasszák... A siralomházként pufajkásoktól őrzött kórházi pavilont száz méter se választotta el a háztól, ahol laktunk. Hallani véltem, ahogy lélegzik... Hallottam utolsó sóhaját. Leírtam az Űr csillagaival összelyuggatott, rám szakadó csöndet. Mintha azóta is Magyarország halottainak felejtésre kárhóztatott némasága csillámlana verseim kikövezetlen mélységében. Ők avattak volna költővé? A túlvilágról? Aztán ámulnom kellett a forradalom utáni ötszázak, ötszázazrek hatalmat hizlaló, hatalomnak hízelgő színeváltozásán. Nem akartam felnőtt lenni...

Talán nem is lettem. Hiszen hét évtizedbe rámozott életem lényege pusztán az, amit a születésem utáni tizenkét esztendőben – mindig és mindenütt legfiatalabb felnőttként – megéltem.

